

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 20^{ΗΣ} ΜΑΪΟΥ 2003

ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΞΑΛΕΙΨΗ ΤΟΥ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΚΑΡΒΕΛΗ

Γνωρίζω ότι ή «πολεμολογία» δέν εἶναι εὐχάριστη, ὅμως τὸ θέμα μᾶς ἐπιβάλλει νὰ «πολεμολογήσουμε» καὶ ζητῶ γι' αὐτὸ τὴν κατανόησή σας.

Τὴν ἐπαύριον τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου, μὲ τὰ ἑκατομμύρια τῶν θυμάτων καὶ τίς χωρὶς προηγούμενο ἐκτεταμένες ὕλικές καταστροφές, ἡ ἀνθρωπότητα ὁμόφωνα προέβαλε αἴτημα, μαζί καὶ εὐχή... «ποτὲ πιά πόλεμος». Ἐνσάρκωση αὐτοῦ τοῦ αἰτήματος ὑπῆρξε ἡ ἱδρυση τοῦ Ο.Η.Ε., τοῦ ὁποῖου πρωταρχικός σκοπὸς ὑπαρξῆς εἶναι ἡ πρόληψη τῶν πολέμων. Παρὰ τὴν τότε πανανθρώπινη ἐπίκληση ἀκολούθησαν, δυστυχῶς, 68 πόλεμοι ἀνὰ τὸν κόσμον, ἀπὸ τὸ 1945 (τὴν ἐπαύριον δηλαδὴ τοῦ μεγάλου πολέμου) ἕως σήμερα.

Ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἐπιλογὴ τοῦ θέματος μᾶς ἔδωσε ἡ σὲ παγκόσμια κλίμακα διαδήλωση τῆς 15ης Φεβρουαρίου, ἐναντίον τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ Ἰράκ. Ἡ ἀντίθεση τῆς παγκόσμιας κοινῆς γνώμης κατὰ τοῦ συγκεκριμένου πολέμου, θὰ μπορούσε κάλλιστα νὰ θεωρηθεῖ ὡς γενικότερη ἀντίθεση κατὰ παντὸς πολέμου. Ἰσως νὰ ἀκούεται πολὺ αἰσιόδοξη ἡ ἄποψη αὐτή, ὅμως πρέπει νὰ παραδεχθούμε ὅτι τὰ τελευταῖα χρόνια τὰ φιλειρηνικά κινήματα κερδίζουν ἔδαφος, ἰδιαίτερα μὲ τὴ διευκόλυνση τῆς διασύνδεσης καὶ τοῦ συντονισμοῦ τους σὲ πλανητικὴ κλίμακα, χάρις στὴ διαδίκτυώσή τους. Βεβαίως οἱ ἐκδηλώσεις τῆς 15ης Φεβρουαρίου δέν ἀπέτρεψαν τελικὰ τὸν πόλεμον, ὅμως ἔδωσαν σαφὲς μήνυμα γιὰ τὴν πρὸς τὸν πόλεμον ἀντίθεση τῶν λαῶν ἢ μεγάλων μέρους αὐτῶν.

Ἡ ἐξάλειψη τῶν πολέμων πρέπει νὰ ἐνδιέφερε ἀνάκαθεν τὸν ὅπου γῆς

άνθρωπο, αφού ο πόλεμος αποτελεί ζήτημα ζωής και θανάτου γι' αυτόν. Σήμερα τον ενδιαφέρει ασφαλώς περισσότερο, διότι οι πόλεμοι έχουν γίνει φονικότεροι και καταστρεπτικότεροι. Ο πόλεμος αντιβαίνει προς την ήθικη ύποσταση του ανθρώπου, όσο και αν οι εκάστοτε πρωτεργάτες του προσπαθούν να τον δικαιολογήσουν, επικαλούμενοι το δίκαιο, την ειρήνη, ακόμη και ανθρωπιστικούς λόγους, όσο δξύμωρο και αν είναι (τὸ ζήσαμε στίς ἡμέρες μας). Ἐντονη καὶ συνάμα ἐναγώνια εἶναι ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου γιὰ μίαν ἀπάντηση στὰ ἐρωτήματα «Θὰ παύσουν ποτὲ οἱ πόλεμοι;», «Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθεῖ αὐτό;».

Τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ εἶναι παλαιὰ ὅσο καὶ ὁ πόλεμος. Ὁ πόλεμος, πάλι, ἔχει τόσην ἱστορία, ὅση εἶναι καὶ ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Εἴτε διεξήγετο μὲ ρόπαλα ἀπὸ τοὺς πρωτογόνους, γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἢ προάσπιση ἀγαθῶν χρησίμων γιὰ τὴν ἐπιβίωσή τους, εἴτε διεξάγεται σήμερα μὲ πρωτοφανῆ τεχνολογικά μέσα, γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους, ἔχει ὡς κοινὸ στοιχεῖο τὴν ἄσκηση «βίας». Ἡ βία συνιστᾷ τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ πολέμου, μία βία ποὺ φθάνει μέχρι τῆ φυσικῆ ἐξόντωση τοῦ ἀντιπάλου. Στὴ βάση ποιῶν ἰδεωδῶν ἢ ἀξιῶν ἀνωτέρων τῆς ἀξίας τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς εἶναι δυνατόν νὰ δικαιολογεῖται ἡ βία;

Ὅλα τὰ ἔμβια ὄντα ἀσκοῦν βία στὸν ἀγῶνα τους γιὰ ἐπιβίωση. Δὲν διαθέτουν ὅμως τὸν ἀνεπτυγμένο νοῦ, τὴ λογικὴ καὶ τὴν ἠθικὴ θωράκιση τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, μὲ τέτοια προσόντα, θὰ μπορούσε ἀσφαλῶς νὰ ἐπιβιώσει καὶ χωρὶς τὴν ἄσκηση βίας στὸν συνάνθρωπό του. Ποιὸς ἀμφιβάλλει; Τότε γιατί καταφεύγει σ' αὐτήν; Ἀναγκαῖα λοιπὸν εἶναι ἡ ἀναδρομὴ στὰ αἷτια ποὺ προκαλοῦν τὸν πόλεμο, σ' αὐτὰ ποὺ ὠθοῦν τὸν ἄνθρωπο, τὸ πῶς ἔλλογο ὢν τῆς φύσεως, νὰ συμπεριφέρεται τόσο παράλογα καὶ καταστροφικὰ, προσφεύγοντας στὸν πόλεμο. Μέσα ἀπὸ τὴν ἐρευνα τῶν αἰτίων, θὰ ὀδηγηθούμε –ἀν ὀδηγηθούμε– στὴν ἀπάντηση ἐπὶ τοῦ θέματός μας. Ἀλλὰ καὶ πάλι, ἀν θεραπευθοῦν τὰ αἷτια ποὺ προκαλοῦν τὸν πόλεμο, θὰ παύσουν οἱ πόλεμοι; Ἡ λογικὴ λέγει ναί, ἀλλὰ πόση λογικὴ ὑπάρχει σὲ ἓνα πόλεμο; Θὰ ἐπανέλθουμε στὴ συνέχεια στὸ ζήτημα τῶν «αἰτίων».

Ὁ πόλεμος συνιστᾷ ἀνθρώπινη δραστηριότητα. Παρακολούθησε τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀνθρωπότητας καὶ ἐξελίχθηκε καὶ ὁ ἴδιος. Ὁ τρόπος διεξαγωγῆς του σήμερα καὶ τὰ μέσα ποὺ χρησιμοποιοῦ ἀντανανκλοῦν τὸ ἐπίπεδο τῆς προόδου μας, τῆς γνώσης μας, τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς τεχνικῆς μας, ποὺ εἶναι συνιστώσες τοῦ πολιτισμοῦ μας. Ἐπομένως ὁ πόλεμος εἶναι μέρος τοῦ πολιτισμοῦ μας;

Ἄν ὁ πολιτισμὸς εἶναι τὸ σύνολο τῶν ἐπιτευγμάτων τοῦ ἀνθρώπου, πνευματικῶν καὶ υἱικῶν, ὁ πόλεμος μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ «ἐπίτευγμα» τοῦ πολιτισμένου ἀνθρώπου; Ἄν ὄχι, τότε γιατί καὶ οἱ θεωρούμενες πολιτισμένες κοινωνίες τὸν χρησιμοποιοῦν; Οἱ δυὸ παγκόσμιοι πόλεμοι ἔγιναν μεταξύ τῶν πλέον πολιτισμένων ἐθνῶν. Γενικά, ἂν προσπαθούσαμε νὰ σταθμίσουμε τὴν προσφορά τῶν πολέμων στὸν πολιτισμὸ μας, πιστεύουμε ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἦταν ἀρνητικό, παρ' ὅλο πὺ στὴ συνέχεια θὰ ἰδοῦμε ὅτι ὑπάρχουν καὶ δίκαιοι πόλεμοι. Ὅμως δὲν παύει συνολικά θεωρούμενος νὰ εἶναι μία τραγωδία, νὰ εἶναι τὸ ἔκτρωμα τοῦ πολιτισμοῦ μας.

Τί εἶναι ὁ πόλεμος στὴν οὐσία του; Οἱ μελετητὲς τοῦ φαινομένου ἀναφέρονται σ' αὐτὸν σὰν σὲ ἀνθρωπολογικὸ φαινόμενο, μὲ τρομακτικὲς κοινωνικὲς προεκτάσεις, πὺ ἔχουν ἐπίπτωση σὲ ὅλες τὲς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Σήμερα γνωρίζουμε καλὰ ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἔχει ἐπιπτώσεις καὶ στὴ φύση, στὸ περιβάλλον, μὲ αὐξητικὴ μάλιστα τάση, χάρις στὰ προηγμένα ὅπλα καὶ πυρομαχικά. Ἀπὸ τότε πὺ ὁ μεγαλύτερος τῶν θεωρητικῶν τοῦ φαινομένου, ὁ στρατηγὸς καὶ διανοητὴς Κλαούζεβιτς, διετύπωσε τὸν ἀφορισμὸ ὅτι «ὁ πόλεμος εἶναι ἡ συνέχιση τῆς πολιτικῆς μὲ ἄλλα μέσα» (ἐμεῖς θὰ λέγαμε ὅτι εἶναι ἡ ἀποτυχία τῆς πολιτικῆς), τὸ στίγμα τοῦ πολέμου ἔγινε καὶ παραμένει μέχρι σήμερα πολιτικό. Κανεὶς δὲν ἀμφιβάλλει γι' αὐτό, ἀφοῦ ἡ ἀπόφαση προσφυγῆς στὸν πόλεμο εἶναι πολιτικὴ καὶ ὁ σκοπὸς του εἶναι πρωτίστως πολιτικός. Ὁ πόλεμος δὲν εἶναι αὐτονομημένος πολιτικά, δὲν ἔχει δική του αὐτόνομη πολιτικὴ, ἀλλὰ γίνεται μέσον τῆς πολιτικῆς. Τελικά, οἱ Ἑνοπλεις Δυνάμεις διοικοῦνται ἀπὸ πολιτικοὺς προϊσταμένους, καὶ τὰ μέσα τους, τὰ πολιτικὰ μέσα τους, διατίθενται μὲ πολιτικὲς ἀποφάσεις καὶ γνωρίζουμε ὅλοι, ὅτι μὲ τέτοιες ἀποφάσεις γίνονται οἱ προμήθειες τῶν ἐξοπλιστικῶν προγραμμάτων, ἀλλὰ καὶ ἡ προώθηση ἐρευνητικῶν προγραμμάτων πολεμικῆς τεχνολογίας, ὅπως συμβαίνει κυρίως στὲς χώρες μὲ μεγάλη πολεμικὴ βιομηχανία. Κατέστη, λοιπόν, ὁ πόλεμος ἐργαλεῖο τῆς πολιτικῆς καὶ ἐνῶ, κατὰ τὸν ὀρισμὸ τοῦ Κλαούζεβιτς, ἡ σειρά χρησιμοποίησης τοῦ ἐργαλείου αὐτοῦ θὰ ἔφθανε, ὅταν θὰ ἐξηντλοῦντο ὅλα τὰ ἄλλα μέσα τῆς πολιτικῆς, πρωτίστως τὰ διπλωματικά, σήμερα τείνει νὰ γίνῃ πρώτης χρήσεως, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ Ἰράκ, ὅπου δὲν ἐξαντλήθηκαν ὅλα τὰ μέσα. Τολμοῦμε δὲ νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ὑπερανάπτυξη τῆς στρατιωτικῆς μηχανῆς στὲς Η.Π.Α., ἀπὸ ἐργαλεῖο πολιτικῆς τείνει νὰ ἀντιστρέφῃ τὰ πράγματα καὶ νὰ ρυμουλκήσῃ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν.

Κάνοντας μία παρένθεση, θά θέλαμε νά ἀναφερθοῦμε ἐπιγραμματικά στήν ἀπόφαση τῆς ἀνάληψης ἑνὸς πολέμου. Κατὰ πόσον αὐτὴ ἀνήκει ἢ πηγάζει ἀπὸ τὸ λαὸ ἢ τὴν πολιτικὴν του ἡγεσίαν. Στὰ δημοκρατικά καθεστῶτα ἡ πολιτικὴ ἡγεσία πρέπει νά διερμηνεύει τὴ λαϊκὴ βούληση ἢ τουλάχιστον τὴ βούληση τῆς πλειοψηφίας. Ἀναμφίβολα, ὅμως, ὑπάρχουν τεχνικὲς πολιτικῆς ἐπικοινωνίας, ποὺ μποροῦν νά ἐπιτύχουν μία λαϊκὴ συναίνεση ἢ τουλάχιστον μία οὐδέτερη ἢ παθητικὴ στάση. Σὲ αὐταρχικά ἢ δικτατορικά καθεστῶτα, ἡ κοινὴ γνώμη, ἀκόμα καὶ ἂν ὑπάρχει, λαμβάνεται ἐλάχιστα ἢ καθόλου ὑπόψη. Τελικὰ ὅμως, καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις, οἱ ἡγεσίες, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, εἶναι αὐτὲς ποὺ ἀποφασίζουν τοὺς πολέμους καὶ οἱ λαοὶ ἀκολουθοῦν καὶ πολεμοῦν μὲ τὴν πίστη ὅτι προσφέρουν ὑψίστη ὑπηρεσία στὴν πατρίδα καὶ στὸ ἔθνος. Ἔτσι, δὲν εἶναι καθόλου περίεργο, ὅτι σὲ ἓνα πολεμικὸ μέτωπο καὶ οἱ δυὸ ἀντίπαλες παρατάξεις μάχονται μὲ τὸ ἴδιο «πιστεύω» καὶ γιὰ τὰ ἴδια ἰδανικά. Ἐπικαλοῦνται δὲ ἡ καθεμία τὴν εὐνοία τοῦ Θεοῦ, πολλὰς φορὲς τοῦ ἰδίου Θεοῦ. Πρόσφατα, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ πολέμου στὸ Ἰράκ, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης εἶπε σὲ συνέντευξή του ὅτι «... εἶναι λυπηρὸν νά ἐπικαλεῖται κανεὶς τὸν Θεὸ διὰ νά δικαιολογήσει τίς πράξεις του, οἱ ὁποῖες προσεκτικώτερον ἐξεταζόμενες, δὲν ἀρέσουν εἰς τὸν Θεό, ἔστω καὶ ἂν εἰλικρινῶς πιστεύει ὅτι αὐτὲς εἶναι σύμφωνες μὲ τὸ θέλημα Του. Τοῦτο ἰσχύει ἐξίσου διὰ τοὺς ὁπαδοὺς ὅλων τῶν θρησκειῶν». Ἐφόσον τελικὰ οἱ ἡγεσίες ἀποφασίζουν τὸν πόλεμο, πρέπει νά παραδεχθοῦμε ὅτι ἡ χαρακτηριστικὴ τῶν ἡγετῶν ἔχει σημαντικὸ ρόλο στὴ λήψη τῆς ἀπόφασης. Δυστυχῶς, ὅμως, μέχρι σήμερα σὲ κανένα πολιτικὸ σύστημα δὲν ὑπῆρξαν δικλιθεῖδες ἀποκλεισμοῦ τῶν φιλοπόλεμων ἀτόμων ἀπὸ τίς θέσεις ἐξουσίας. Στὴν ἱστορία ἀφθονοῦν τέτοιες περιπτώσεις.

Ὅπως εἶπαμε, τελικὰ καὶ οἱ δυὸ ἀντίπαλοι μάχονται μὲ τὸ ἴδιο πιστεύω. Αὐτὸ συμβαίνει διότι μέσα σὲ κάθε ἐθνικὴ κουλτούρα ἔχει ἐνσωματωθεῖ μία συγκεκριμένη ἀντίληψη περὶ τοῦ πολέμου σὲ συνάρτηση μὲ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς πατρίδας. Ἐφόσον ὁ ἄνθρωπος ἀναπτύσσεται καὶ προοδεύει μόνον ὡς ἐλεύθερη ὄντοτητα, ὁ ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν πόλεμος, ὁ ἀμυντικὸς πόλεμος, ὁ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδας πόλεμος, εἶναι ἀποδεκτὸς ὡς δίκαιος πόλεμος. Ἕνας τέτοιος πόλεμος ἐπιβάλλεται ἀκόμη καὶ ἀπὸ λόγους ἀνθρωπίνης ἀξιοπρέπειας ἢ καὶ αὐτοσεβασμοῦ. Ὁ σύγχρονος πολιτικὸς φιλόσοφος Τζῶν Ρῶλς (ἀπεβίωσε πρόσφατα) ἀναφέρεται στὸ δίκαιο πόλεμο, τὸν ἀμυντικόν, ὡς ἀναγκαία συνθήκη ὑπεράσπισης τῆς ἰδίας τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀμυνομένου, τῆς μὴ ὑποδούλωσής του. Ἀλλὰ πρῶτοι θεμελιωτὲς τῆς ἀντίληψης αὐτῆς εἶναι

οί αρχαίοι Έλληνες. Τὸ τοῦ Ὀμήρου ... «εἷς οἰωνὸς ἄριστος ... ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης» ἔχει θεμελιακὴ θέση καὶ στὸ σημερινὸ διεθνὲς σύστημα. Ἔχει ἐνσωματωθεῖ στὸν καταστατικὸ χάρτη τοῦ ΟΗΕ, στὸ ἄρθρο 51, ὡς δικαίωμα ἄμυνας κάθε κράτους ποὺ δέχεται ἐπίθεση, καὶ μάλιστα ὡς φυσικὸ δικαίωμά του. Μία τέτοια ἀντίληψη ἔχει ἐγκολπωθεῖ καὶ ἡ παιδεία μας, ἀντίληψη ποὺ δὲν βρίσκει ἀντίθετη οὔτε τὴν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία καὶ εὐλογεῖ... τὰ ὅπλα τὰ ιερά. Ἐπομένως, ἂν ὁ πόλεμος εἶναι κάτι τὸ κακὸ καὶ ὄντως εἶναι, ὁ ἀμυντικὸς πόλεμος, ὁ ἐπιβαλλόμενος, εἶναι κατ' ἀκολουθίαν τὸ ἀναγκαῖον κακόν, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ἐπιθετικὸ πόλεμο, ποὺ εἶναι τὸ ἀπόλυτο κακόν. Ἐξάλλου, ὁ ἀμυντικὸς πόλεμος ἔχει ἓνα ἄλλοδι: ἂν δὲν ὑπῆρχε ὁ ἐπιθετικὸς πόλεμος, δὲν θὰ ὑπῆρχε οὔτε αὐτός. Σὲ αὐτὴ τὴ λογικὴ ἐντάσσονται ὁ ἀπελευθερωτικὸς καὶ ὁ ἀνεξαρτησιακὸς πόλεμος, ὡς πόλεμοι ποὺ ἀποσκοποῦν σὲ δικαίαν ὑπόθεση. Ἀποδεχόμεστε, λοιπόν, διαφοροποίηση τῶν πολέμων, ἀναλόγως τοῦ σκοποῦ τους. Αὐτὸ ὅμως ποὺ πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ἐδῶ εἶναι, ὅτι ἡ οὕτως ἢ ἄλλως δικαία ἄμυνα ἐπεξετάθη πρόσφατα ὑπὲρ τὸ δέον, στὸν λεγόμενον «προληπτικὸ πόλεμο», ὁ ὁποῖος δικαιολογεῖται (δικαιολογίες πάντοτε βρίσκονται) ὅχι πλέον ἀπὸ τὴ βεβαία ἢ διαπιστωμένη ἐπίθεση – ἄρθρο 51 – ἀλλὰ τὴν πιθανολογούμενη ἢ ὑποτιθέμενη, ἡ ὁποία καὶ ἀφήνει εὐρέα περιθώρια ἐπιλογῶν καὶ δράσης στὸν «προληπτικῶς» ἐνεργοῦντα (καὶ πάλι περίπτωση Ἰράκ). Ἀξίζει ἐδῶ μία παρένθεση, γιὰ νὰ μνημονεύσουμε τὴν ἀπόφαση τοῦ Δικαστηρίου τῆς Νυρεμβέργης, τὸ 1946, τὸ ὁποῖον ἀπέρριψε τὰ ἐπιχειρήματα τῶν Γερμανῶν, ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἀναγκαιότητα τῶν προληπτικῶν ἐπιδράσεων τους κατὰ τῶν γειτονικῶν τους κρατῶν, Πολωνίας, Τσεχοσλοβακίας. Λέγει ἡ ἀπόφαση «...τὸ νὰ ξεκινᾷς ἓνα τέτοιο πόλεμο (προληπτικὸ) δὲν εἶναι μόνον διεθνὲς ἐγκλημα, εἶναι τὸ ἀνώτερο διεθνὲς ἐγκλημα, τὸ ὁποῖο διαφέρει ἀπὸ ἄλλα ἐγκλήματα πολέμου, διότι ἐμπεριέχει τὸ συσσωρευμένο κακόν». Ἄρα, ὁ πόλεμος αὐτοῦ τοῦ εἶδους εἶναι ὁ χειρίστος ὢλων. Ἄν ἡ πρόληψη εἰς τὴν ἱατρικὴ εἶναι σωτήρια, στὴν περίπτωση τοῦ προληπτικοῦ πολέμου ἐνδέχεται νὰ ἀνοίξει τὸν ἄσκὸ τοῦ Αἰόλου στὰ θέματα διεθνoῦς νομιμότητας καὶ διεθνoῦς τάξεως.

Ἡ βία κατὰ τοὺς πολέμους φθάνει συχνὰ σὲ ἀκρότατα ὅρια. Προφανῶς στὰ νεώτερα χρόνια ἡ ἡθικὴ διάσταση τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητας ἐξανέστη τόσο κατὰ τῶν ἀκροτήτων τῶν πολέμων, ὥστε θέλουμε, ἀλλὰ ἀδυνατοῦσα νὰ ἐξαλείψει τὸ «κακόν», ἐπεδίωξε τὸν περιορισμὸ του. Ἔτσι, ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ προηγούμενου αἰῶνα, ἡ διεθνὴς κοινότητα συναίνεσε στὴ διατύπωση κανόνων, διὰ τῶν γνωστῶν Συμβάσεων τῆς Χάγης (1899 καὶ 1907) καὶ μετέπειτα τῆς

Γενεύης (1949 και 1977), πρὸς ἀποφυγὴν ἀκροτήτων κατὰ τοὺς πολέμους. Οἱ Συμβάσεις αὐτὲς συνιστοῦν τὸ Δίκαιον τοῦ Πολέμου. Στὴ συνέχεια, με ἐπόμενες Συνθήκες, ἀπαγορεύθηκε ἡ χρῆση χημικῶν καὶ βιολογικῶν ὀπλῶν καὶ πρὸ δεκαετίας περίπου θεσπίσθηκαν ὁρόφες στὰ ἐπιθετικὰ ὀπλικά συστήματα γιὰ κάθε κράτος τοῦ NATO καὶ τοῦ πρώην Συμφώνου Βαρσοβίας, ἀπαγορεύθηκαν οἱ πυρηνικὲς δοκιμὲς καὶ συμφωνήθηκαν μειώσεις πυρηνικῶν κεφαλῶν. Εἶναι γνωστὸ τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν πράξιν ὅλες αὐτὲς οἱ διεθνεῖς συμφωνίες πολὺ συχνὰ κατέστησαν ἀπλὰ σημεῖα ἀναφορᾶς. Τὶς ἐπικαλοῦνται μάλιστα ἀμφότεροι οἱ ἀντίπαλοι, ὁ καθένας θέβαια γιὰ τὶς παραβάσεις τοῦ ἄλλου. Εἶναι γνωστοὶ οἱ λόγοι ἀποτυχίας τοῦ κορυφαίου Διεθνoῦς Ὁργανισμοῦ, τῆς Κοινωνίας τῶν Ἑθνῶν. Σήμερα, ὁ διάδοχός της, ὁ ΟΗΕ, ὑπονομεύεται καὶ δυσλειτουργεῖ. Ἡ βασικὴ του ἀποστολὴ, ἡ τῆς πρόληψης τῶν πολέμων, ἔχει πρόσφατα ὑπερακοντισθεῖ ἀπὸ τὸ δόγμα περὶ... προληπτικοῦ πολέμου, ἐνὸς πολέμου κατ' ἐξοχὴν ἐπιθετικοῦ. Τὸ χειρότερο εἶναι ὅτι ὁ Ὁργανισμὸς, μέσα στὴ νέα τάξη πραγμάτων ἢ στὴν ὑπὸ διαμόρφωση νέα διεθνῇ πραγματικότητα, τείνει νὰ ἐξελιχθεῖ σὲ «νομιμοποιητὴ» τῶν ἀποφάσεων καὶ τῆς δράσης τῶν ἰσχυρῶν παικτῶν τοῦ Διεθνoῦς Συστήματος. Καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ Διεθνὲς Ποινικὸ Δικαστήριον, γιὰ τὴν ἐκδίκαση τῶν ἐγκλημάτων πολέμου, ποὺ με τόση καθυστέρηση ἔχει ἰδρυθεῖ, ὑπονομεύεται ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ θὰ ἔπρεπε πρώτοι νὰ τὸ στηρίξουν σὰν θεσμό, χωρὶς νὰ παραβλέπεται ὅτι τελικὰ στὰ δικαστήρια παραπέμπονται μόνο οἱ ἡττημένοι, ἀφοῦ αὐτοὶ ἐπροκάλεσαν καὶ τὰ ὅποια ἐγκλήματα τῶν νικητῶν.

Ἀλλά, διὰ νὰ εἴμεθα δίκαιοι, ἀνέκαθεν ὁ πόλεμος δὲν εἶχε μόνον ἐπικριτές, ἀλλὰ καὶ διασώτες. Ὁ ἀφορισμὸς τοῦ Ἡρακλείτου .. «πόλεμος πάντων πατὴρ» μπορεῖ νὰ ἀποδίδει πλήρως τὴν ἰσχυρὴ ἐπίδραση τοῦ πολέμου πάνω σὲ ὅλα τὰ πράγματα ποὺ ἔχουν σχέση με τὸν ἄνθρωπο, ὅμως πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ θὰ μπορούσαν νὰ εἶχαν ἄλλον πατέρα καὶ ὄχι τὸν πόλεμο. Εἶναι συζητήσιμη ἡ γενεσιουργὸς πρωτοκαθεδρία τοῦ πολέμου, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ πρόγονοί μας τοῦ εἶχαν ἀφιέρωσει καὶ μιὰ θεότητα. Θέλουμε νὰ πιστεύουμε ὅτι καὶ χωρὶς τὸν πόλεμο ἡ ἀνθρωπότητα δὲν θὰ εἶχε περιέλθει σὲ στασιμότητα, ἀλλὰ θὰ εἶχε ἐξίσου προοδεύσει. Πολλοὶ ἄνθρωποι τοῦ πνεύματος ἐξαίρουν τὶς ἀνθρώπινες ἀρετὲς ποὺ ἀναδεικνύει ὁ πόλεμος, τὴν ἀνδρεία, τὸ θάρρος, τὴν καρτερίαν, τὴν ψυχικὴ καὶ σωματικὴ ἀντοχὴ καὶ ἰσχυρίζονται ὅπως ὁ Προυντόν, ὅτι... “ἐνδυναμώνει τὰ ἔθνη, τὰ ὅποια ἀποχαυνώνει ἡ εἰρήνη ... προσδίδοντας στὴν κοινωνίαν κίνησιν, ζωὴν, σφρίγος”, ἢ ὅπως ὁ Πρῶστος Στρατάρχης Μόλτκε (γιὰ νὰ ἀνατρέξουμε καὶ σὲ ἓνα στρατιωτικὸ) ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζεται ὅτι «... ὁ πόλεμος εἶναι ἀδιάσπαστο μέ-

ρος τῆς θείας τάξεως τοῦ Σύμπαντος καὶ κατὰ αὐτὸν ἐνασχοῦνται οἱ εὐγενέστερες ἀρετὲς τοῦ ἀνθρώπου». Ἀκόμα καὶ ἂν ὑπάρχει κάποια ἀλήθεια στὰ λεχθέντα, πάμπολλα εἶναι τὰ πεδία, κοινωνικά, πολιτισμικά, ἀνθρωπιστικά, ἀκόμη καὶ ἀθλητικά, στὰ ὁποῖα ὁ ἄνθρωπος θὰ μπορούσε νὰ ἀσκήσει τὶς ἀρετὲς αὐτές, χωρὶς νὰ ἀνατρέχει στὸν πόλεμο, ἢ δὲ κοινωνία νὰ ἔχει πνοή καὶ ζωντάνια. Ἀντιθέτως, ὁ Εὐριπίδης στὶς *Τρεῖς κλέφτες* ἐκφράζει τὸ μένος του κατὰ τοῦ πολέμου μὲ τὴν ἀποστροφή ... «ὦ ταλαίπωροι ἑσπεῖς, τί κτᾶσθε λόγους καὶ κατ' ἀλλήλων φόνους τίθεσθε; παύσασθ', ἀλλὰ λήξαντες πόνων ἄσπερ φυλάσσεσθ' ἥσυχον μεθ' ἡσύχων, σμικρὸν τὸ χρῆμα τοῦ βίου» (στ. 949-953). (Ἄνθρωποι θνητοί, γιατί κατέχετε ὅπλα καὶ φονεύετε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο; σταματήστε, μὴν πολεμάτε πιά, δώστε τέλος στοὺς πολέμους, μείνετε ἥσυχον κι ἀφήστε ἥσυχους καὶ τοὺς ἄλλους· λίγη εἶναι ἡ ζωή). Ἐπικριτές, ἀλλὰ καὶ θαυμαστές τοῦ πολέμου ὑπάρχουν πάρα πολλοὶ καὶ παρέλκει μία ἐκτενέστερη ἀναφορὰ σ' αὐτούς. Βέβαιον εἶναι, ὅτι ἡ ἱστορία, μέσα ἀπὸ τὶς πολεμικὲς δραστηριότητες, ἀνέδειξε Μεγάλους Ἡγέτες καὶ Μεγάλους Πολέμαρχους, κύρια πρόσωπα τῆς ἱστορίας, ποὺ σήμερα μελετῶνται καὶ παρουσιάζονται ὡς πρότυπα. Παρ' ὅλ' αὐτά, ὁ πόλεμος, ὁ οἰοσδήποτε πόλεμος, δὲν ἔχει «ἄλλοθι», ἐφόσον ἀντιβαίνει πρὸς τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν, τὴν ἀνθρώπινη ζωή, ποὺ εἶναι συνάμα καὶ ἡ ὑπέρτατη ἀξία.

Στὸ φαινόμενο τοῦ πολέμου μεγάλην ὥθηση ἔδωσε ἡ μετεξέλιξη τοῦ Διεθνούς Συστήματος σὲ ἐθνοκρατικὸ μετὰ τὸν 17ο αἰῶνα. Ὑπερاناπτύχθηκαν τὸ ἐθνικὸ «ἐγὼ» καὶ τὰ «ἐθνικὰ συμφέροντα» καὶ ὁργανώθηκαν οἱ ὑπερμεγέθεις «ἐθνικοὶ στρατοὶ» ποὺ ἀντανάγκουν τὴν ἐθνικὴ-κρατικὴ ἰσχύ. Ὁ πόλεμος γίνεται ὑπόθεση ὅλου τοῦ λαοῦ, τοῦ ἔθνους καὶ διεκπεραιώνεται πλέον ἀπὸ τὸ κράτος. Τὸν πόλεμο δὲν τὸν κάνει πιά ὁ Βασιλιάς, ὁ Φεουδάρχης μὲ τὸν προσωπικὸ ἢ ἰδιωτικὸ στρατό του. Οἱ στρατοὶ ἐνισχύονται, διαμορφώνονται συμμαχίες καὶ οἱ πόλεμοι παίρνουν διαστάσεις καὶ καταλήγουν σὲ παγκόσμιες συρράξεις.

Παράλληλα μὲ τὴν ὥθηση τοῦ ἐθνοκρατικοῦ πλέον Διεθνούς Συστήματος, ἦλθε βαθμὴδὸν καὶ ἡ πολεμικὴ τεχνολογία, ἰδιαίτερα κατὰ τὸν αἰῶνα ποὺ πέρασε, νὰ προσδώσει νέες μορφὲς στὸν πόλεμο, μαζὶ μὲ τὴν ἀνάπτυξη νέων στρατηγικῶν, ἀφοῦ τεχνολογία καὶ στρατηγικὴ ἀλληλοεπηρεάζονται, ὥστε νὰ φθάσουμε σὲ καταστρεπτικότερα μέσα, σὲ φονικότερα πεδία μάχης καὶ νὰ κινδυνεύουμε σήμερα ἀπὸ ὅπλα μαζικῆς καταστροφῆς, τὰ πυρηνοβιοχημικά. Κάθε νέα τεχνολογία μὲ τὴ μορφή ὀπλικοῦ συστήματος προσδίδει στὸν κατέχοντα στρατηγικὸ ἢ τακτικὸ πλεονέκτημα. Ἔτσι, ἡ ἀπόκτηση ὅλο καὶ νεώτερης

στρατιωτικής τεχνολογίας γίνεται επιτακτική και η οικονομική διάστασή της επανατροφοδοτεί την έρευνα για ακόμη νεώτερη τεχνολογία. Είναι δυσδιάκριτη και δεν έχει σημασία η εξέως διαπίστωση: ο πόλεμος ώθει σέ έρευνα και νέα τεχνολογία ή η τεχνολογία προάγει τόν πόλεμο; Ένα είναι βέβαιον, ότι, όπως είπαμε προηγουμένως, η πρόοδος τής ανθρωπότητας θά συνετελείτο και χωρίς τόν πόλεμο. Τό ίδιο ισχύει και μέ τήν τεχνολογία. Καί αύτή θά έκανε τά άλματα της και χωρίς τόν πόλεμο, διότι είναι στή φύση του ανθρώπου νά έρευνά, νά μαθαίνει και νά δημιουργεί. Η οικονομική παράμετρος του πράγματος, δηλαδή τής όλο και νεώτερης στρατιωτικής τεχνολογίας –μεγάλης σημασίας παράμετρος– θά μās άπασχολήσει κατά τήν αναφορά μας στα αίτια του πολέμου. Έδω όμως πρέπει νά θυγεί ή επιστημονική πλευρά, διότι τήν πολεμική τεχνολογία προωθεί ή επιστήμη. Ασφαλώς ή επιστήμη δεν θέλει τó κακό τής ανθρωπότητας και κανείς δεν διανοείται τó αντίθετο. Δεν θά τήν κατηγορήσουμε για συνεργία, ούτε για ήθική αύτουργία, όμως θά πρέπει και νά αυτοπροστατεύεται, μέ τήν έννοια τής διασφάλισης και κατοχύρωσης των έπιτευγμάτων της, ώστε νά μή τυγχάνουν άντιεπιστημονικής και καταστροφικής για τόν άνθρωπο και τó περιβάλλον εκμετάλλευσης. Αναζητούμε ίσως ιδεατά σχήματα, σέ ένα κόσμο εξαιρετικά πολύπλοκο, όπου ό επιστήμονας πολλές φορές άδυνατεί νά προκαθορίσει τήν πορεία και τήν καλή ή κακή χρήση τής επιστημονικής ανακάλυψής του.

Συμπερασματικά, από τά μέχρι τουδε λεχθέντα, γίνεται άντιληπτόν ότι ό πόλεμος είναι εκ του κόσμου και διά τόν κόσμον αυτόν, συντελεστής τής ιστορίας του, αλλά και τó μέγιστον κακόν, πληγή χαίνουσα στό σώμα τής ανθρωπότητας. Όπως και άν έχει, είναι ένσωματωμένος στόν πολιτισμό μας, στην παιδεία μας και θεβαίως άκόμα και στό ίδιο τó άξιακό σύστημά μας και στην ήθική μας, άν όχι έξ ολοκλήρου, τουλάχιστον ως πόλεμος ύπέρ τής έλευθερίας τής πατρίδος. Είναι μέσον πολιτικής και δή τó ισχυρότερο και άποτελεσματικότερο και συνάμα καταλυτική παράμετρος στό παιγνίδι των διεθνών σχέσεων. Έχει πολλούς διασώτες ως μέσον εξέλιξης και προόδου, ή όποία όμως ύποστηρίζουμε ότι θά συνετελείτο και χωρίς αυτόν, έστω και μέ βραδύτερους ρυθμούς. Μέ μιá τέτοια παρουσία στό παγκόσμιο γίγνεσθαι, ή άπάντηση στό έρώτημα του θέματος μας, ως πρós τó πότε θά παύσουν έπιτέλους οί πόλεμοι, δεν είναι καθόλου εύκολη ύπόθεση, διότι προϋποθέτει τήν άνασκευή παγιωμένων άντιλήψεων και καταστάσεων. Βεβαίως, όλα όπως και ό πόλεμος εκπορεύονται από τόν άνθρωπο

και σ' αυτόν, ως πρωταγωνιστή και πρωταίτιο, πρέπει να στραφούμε για την απάντηση, κατά το «ό τρώσας και ιάσεται».

Όμως, επιβάλλεται να προχωρήσουμε και να αναφερθούμε στα αίτια που πιστεύεται ότι προκαλούν τους πολέμους, ώστε να έχουμε πλέον ολοκληρωμένη εικόνα του φαινομένου, πριν επιχειρήσουμε την απάντηση. Έξάλλου, αν η εξαλείψη των αιτίων εξαλείφει και τους πολέμους, τότε η απάντηση φαίνεται ευκολότερη, αρκεί να βρεθεί μία λύση για τα αίτια.

Ως πρώτο και κύριο αίτιο θεωρείται σήμερα η **άνισοκατανομή** πόρων και πλούτου σε παγκόσμια κλίμακα. Ο στοχαστής Π. Κονδύλης αυτήν θεωρεί ως το μεγαλύτερο πρόβλημα του 21ου αιώνα, τον οποίο εξ αιτίας της προβλέπει ως τον συγκλονιστικότερο και τραγικότερο της ανθρώπινης ιστορίας. Προφανώς, διότι θα προκαλέσει πολέμους, οι οποίοι λόγω της συνεχώς αυξανόμενης καταστροφικής ισχύος των όπλων, θα είναι όλεθριοι. Στη φυσική ανισοκατανομή έρχεται να προστεθεί και η ανθρώπινη, ενώ αυτή ακριβώς θα έπρεπε να επενεργεί εξισορροπητικά. Αν κάποτε την ανισοκατανομή υπέθαλπε το αποικιοκρατικό καθεστώς των ισχυρών δυνάμεων, σήμερα χωρίς αυτό, αλλά μέσω χρηματιστηριακών μηχανισμών και δανειοδοτικών μεθοδεύσεων προς τον αναπτυσσόμενο κόσμο, αλλά κυρίως μέσω των πολυεθνικών μεγαθηρίων, ο παραγόμενος από τους πολλούς πλούτος οδεύει στους πολύ λίγους, με αποτέλεσμα την όξυνση των αντιθέσεων. Δεν διαφαίνεται κάποια τάση προς εξομάλυνση της κατάστασης και τα παράγωγά της έχουν ήδη εμφανισθεί με τη μορφή της μετανάστευσης (κυρίως λαθρομετανάστευσης), του διεθνούς έγκλήματος, της διεθνούς τρομοκρατίας. Η ανισοκατανομή και κατά τον Θουκυδίδη έχει τα παρεπόμενά της, που είναι τα προβλήματα ασφαλείας, οι εξοπλιστικοί ανταγωνισμοί, η υπερανάπτυξη της ισχύος, ή απόκτηση πολιτικής επιρροής, που οδηγούν σε συγκρούσεις και όχι σε εξισορροπήσεις και σταθερότητα. Η παγκοσμιοποίηση στην οικονομική διάστασή της – καμία άλλη διάστασή της, πολιτική, κοινωνική, πολιτισμική δεν έχει εμφανισθεί – δεν φαίνεται προς το παρόν να θεραπεύει την κατάσταση, για να μην ειπούμε ότι λειτουργεί ως αν άθεατη όψη της παλαιάς αποικιοκρατίας υπέρ των έμπνευστών της. Στο Διεθνές Σύστημά μας και πρωτίστως στο Διεθνές Δίκαιο, ουδεμία πρόβλεψη υπάρχει γι' αυτό που ο Καθηγητής Ήφαιστος αναφέρει ως «... διεθνή αναδιανεμητική δικαιοσύνη». Έτσι συμβαίνει το Θουκυδίδειο «... ο ισχυρός επιβάλλει, τι του επιτρέπει η ισχύς του και οι αδύναμοι υποχωρούν και προσαρμόζονται» και προσθέτουμε ότι, αν δεν υποχωρούν,

ἀπειλοῦνται μὲ πόλεμο. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει ὡς αἷτιο τῶν πολέμων τὴν ἀνθρώπινη πλεονεξία, ἡ ὁποία στὴ φυσικὴ ἀνισοκατανομὴ προσθέτει τὴ δική της σκιά, μέσα ἀπὸ τὴν κρατικὴ πλεονεξία, ἐφόσον τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ κάθε κράτους στὸ Διεθνὲς Σύστημα δὲν εἶναι παρὰ ἡ προέκταση τῶν ἀνθρώπινων χαρακτηριστικῶν καὶ συνεπῶς καὶ τῆς πλεονεξίας, ὡς δὴθεν κρατικοῦ ἢ ἐθνικοῦ συμφέροντος. Τὸ ζητούμενο δὲν εἶναι νὰ γίνουν ὅλα τὰ κράτη πλούσια (καὶ οἱ λαοὶ ἀντίστοιχα), ἴσως εἶναι καὶ πρακτικὰ ἀδύνατον, ἀλλὰ νὰ ἀμβλυνθοῦν οἱ τρομακτικὲς ἀντιθέσεις ποὺ ὑποδαυλίζουν πολέμους. Ζητοῦμε, δηλαδὴ, ἀπὸ τὰ ἰσχυρὰ καὶ πλούσια κράτη, πολιτικὲς ποὺ ἀντιβαίνουν, κατὰ τὶς κρατούσες ἀντιλήψεις, στὰ συμφέροντά τους, τὰ ὁποῖα μάλιστα θεωροῦν νόμιμα καὶ δίκαια. Πῶς θὰ ἀποτολμήσουν οἱ ἡγεσίες τους τέτοιες πολιτικὲς;

Δεύτερη αἰτία εἶναι ὁ ἡγεμονισμὸς τῶν ἰσχυρῶν παικτῶν τῆς διεθνούς σκακιάρας, ποὺ στὶς ἡμέρες μας, μετὰ τὴν πτώση τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ, μονοπωλεῖται ἀπὸ ἓνα κράτος, ἡγεμονισμὸς, ποὺ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ἄνισης ἰσχύος, συνακόλουθο καὶ τῆς ἀνισοκατανομῆς. Ὁ ἡγεμονισμὸς εἶναι βασικὰ ἐξωστρεφῆς καὶ λειτουργεῖ διεθνιστικά, θεωρώντας ὅτι,

... εἶναι χρέος του νὰ διορθώσει τὰ κακῶς κείμενα τῆς διεθνούς κοινότητας.

... αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ μέσα ἀπὸ τὴν μεταλαμπάδευση (γιατί ὄχι καὶ ἐπιβολή) τοῦ δικοῦ του πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ συστήματος ἢ καὶ τοῦ πολιτισμικοῦ του ἐπιπέδου, διότι, ὅπως πιστεύει, εἶναι τὰ καλύτερα διαθέσιμα στὸν κόσμο.

... ἡ πολιτικὴ ἐπιρροή του πρέπει νὰ καλύπτει τουλάχιστον τὶς στρατηγικὲς περιοχὲς τῶν συμφερόντων του, καὶ τέλος,

... ὁ πόλεμος μπορεῖ νὰ εἶναι πρὸς τοῦτο ἓνα ἀπὸ τὰ μέσα ποὺ ἔχει στὴ διάθεσή του ὁ ἡγεμόνας.

Ἔτσι ἐλειτουργήσαν ὅλοι οἱ ἡγεμονισμοί, ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο Ἀθηναϊκὸ καὶ Ρωμαϊκὸ, ἕως τοὺς συγχρόνους τῶν Γερμανῶν ναζί, τῶν Σοβιετικῶν διεθνιστῶν καὶ τώρα τῶν Ἀμερικανῶν νεοφιλελευθέρων. Ὁ ἡγεμονισμὸς ἐπιφέρει στὶς ἡμέρες μας σοβαρὸ πλῆγμα κατὰ τῆς διεθνούς τάξης καὶ νομιμότητος μὲ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ μέχρι τοῦδε ἀπαράβατου κανόνα τῆς «μὴ ἐπέμβασης», ποὺ κατοχύρωνε τὴν κρατικὴ ἀνεξαρτησία καὶ κυριαρχία, ἀκρογωνιαίου λίθου τοῦ Διεθνούς Συστήματός μας. Παράλληλα τραυματίζει τὴ διακρατικὴ ἰσοτιμία καὶ τείνει

νά περιθωριοποιήσει τούς Διεθνείς Όργανισμούς καί νά υποσκάψει τò Διεθνές Δίκαιον. Άσκούμενος κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ὁ ἡγεμονισμὸς ἀποσκοπεῖ στὴν ἐξυπηρέτηση τῶν συμφερόντων τῆς ἡγεμονεύουσας Δύναμης, ποὺ κατὰ κανόνα ἀντιστρατεύονται τὰ συμφέροντα ἄλλων δυνάμεων, προκαλώντας ἔτσι ἐστίες ἀστάθειας καί κρίσεων, οἱ ὁποῖες εἶναι ὁ προθάλαμος τῶν συγχρούσεων.

Ἡ τεχνολογία ἐπίσης καί δὴ ἡ **πολεμικὴ τεχνολογία**, ἐκτὸς τῶν ὧσων ἔχουν ἤδη λεχθεῖ, εἶναι στενὰ διασυνδεδεμένη, ὡς αἰτία πολέμου, μὲ τὴν πολεμικὴ βιομηχανία καί ἀμφότερες σχετίζονται μὲ τούς πολέμους μέσα ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ διάστασή τους. Τοῦτο, διότι, ὅπως ἔχουν τὰ πράγματα, γιὰ ὀρισμένες χώρες, τίς ὁποῖες καί γνωρίζουμε, ἡ πολεμικὴ βιομηχανία εἶναι σοβαρὸς συντελεστής τῆς ὅλης οἰκονομικῆς τους ὑποδομῆς καί κατάστασης. Αὐτὴ πρέπει νὰ λειτουργεῖ συνεχῶς καί νὰ παράγει καί μάλιστα ὅλο καί ὑψηλότερης τεχνολογίας πολεμικὰ μέσα, ἄλλως σείεται τὸ ὅλο οἰκονομικὸ οἰκοδόμημα τῆς χώρας. Ἡ ἀνάγκη αὐτὴ γιὰ συνεχῆ παραγωγή δὲν εἶναι ἄσχετη μὲ τίς κρίσεις σὲ τοπικὸ καί περιφερειακὸ ἐπίπεδο, ποὺ δημιουργοῦν ζήτησι ὅπλων καί ὠθοῦν τούς ἐμπλεκόμενους σὲ ἐξοπλιστικούς ἀνταγωνισμούς. Ἀκόμη, ἡ καταστροφὴ πολεμικοῦ ὕλικου κατὰ τούς πολέμους, μᾶζι μὲ τὴν κατανάλωσι πανάκριβων σύγχρονων πυρομαχικῶν κατὰ τὴ διεξαγωγή τους, καθὼς καί ἡ ἀπαξίωσι τῶν ὀπλικῶν συστημάτων μέσα ἀπὸ τὴν ἐμφάνισι νέων καλύτερης τεχνολογίας, εἶναι ἀπὸ τούς κυρίους λόγους ποὺ συντηροῦν τὴν παραγωγή καί συνακόλουθα τὴν οἰκονομία τῶν ὑπόψη χωρῶν. Δὲν ὑπαινισσόμεθα ὅτι οἱ πόλεμοι προκαλοῦνται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τούς ἔχοντες συμφέροντα συντήρησης ἢ καί αὔξησης τῆς πολεμικῆς παραγωγῆς τους, ὅμως ἡ κερδοφορία εἶναι ἰσχυρὸ κίνητρο γιὰ πώλησι πολεμικοῦ ὕλικου χωρὶς διάκρισι καί μέτρο, ἔτσι ὥστε νὰ ὑπεροπλίζει δικτάτορες, νὰ ἐξοπλίζει κινήματα καί νὰ ἰσχυροποιεῖ ἀντιμαχόμενους. Ἐκτιμᾶται, ὅτι, ὅπου ὑπάρχει συσσώρευσι πολεμικοῦ ὕλικου, ἐκεῖ ὑπάρχει μία ἐν δυνάμει ἐστία πολέμου. Τὰ πολεμικὰ μέσα προσδίδουν ἰσχύ, δημιουργοῦν ὑπεροπλία καί κάνουν τίς ἡγεσίες ἐπιρρεπεῖς πρὸς τὴν ἐσχάτη λύσι.

Βεβαίως, στὰ αἴτια τῶν πολέμων πρέπει νὰ προστεθοῦν καί περισσότερο ἀπτές περιπτώσεις, ὅπως εἶναι οἱ ἐδαφικὲς διεκδικήσεις, τὰ αὐτονομιστικὰ καί ἀνεξαρτησιακὰ αἰτήματα, οἱ ἱστορικὲς ἐχθρότητες, οἱ περιπτώσεις ἐθνικοῦ γοήτρου, καθὼς καί θέματα ἰδεολογιῶν, θρησκευτικῶν διαφορῶν καί ἐπιθυμίας ἀπόκτησης τῆς ἐξουσίας, ἀν καί οἱ τελευταῖες αὐτὲς περιπτώσεις

άφρορουν περισσότερο σέ ἐμφυλίους πολέμους. Οἱ περισσότερες ἀπὸ τίς αἰτίες αὐτὲς ἔχουν μεγάλο ἱστορικὸ παρελθόν, τὸ ὁποῖο ρίχνει βαριὰ τῇ σκιά του στὸ παρόν. Οἱ διεκδικήσεις μὲ βάση τὰ ἱστορικὰ γεγονότα εἶναι οἱ πλέον συνήθεις καὶ κληρονομοῦνται ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεά. Ἡ προβληθεῖσα τὰ τελευταῖα χρόνια διαφορετικότητα τῶν πολιτισμῶν ὡς δῆθεν αἰτία πολιτισμικῶν πολέμων, κατὰ Χάντιγκτον, δὲν εἶναι τεκμηριωμένη, οὔτε ἐδράζεται σὲ ἱστορικὰ προηγούμενα. Οἱ πολιτισμοὶ δὲν ἀντιμάχονται ἀλλήλους, καίτοι πολιτισμικὰ στοιχεῖα, π.χ. ἡ θρησκεία, ἔχουν κατὰ καιροὺς χρησιμοποιηθεῖ πρὸς ἑξάρση τοῦ φανατισμοῦ τῶν ἀντιπάλων παρατάξεων. Μία καινοφανὴς αἰτία πολέμων θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἡ διεθνὴς τρομοκρατία, ὅχι διότι ἡ ἰδία χρησιμοποιεῖ τὸν πόλεμο γιὰ τοὺς σκοποὺς της (χρησιμοποιεῖ τρομοκρατικὲς ἐνέργειες), ὅμως τοὺς προκαλεῖ γιὰ τὴν καταπολέμησή της (ὅπως στὸ Ἀφγανιστάν καὶ γιατί ὅχι καὶ στὸ Ἰράκ). Εἶναι ὅμως συζητήσιμη ἡ ἀποτελεσματικότητά τέτοιων πολέμων, διότι ἡ τρομοκρατία εἶναι παράγωγον ἄλλων αἰτίων, ποὺ ἔχουν ἤδη ἀναφερθεῖ, δηλαδὴ τῆς ἀνισοκατανομῆς, τῆς ἐκμετάλλευσης, τοῦ ἡγεμονισμοῦ καὶ ἄλλων, τῶν ὁποίων ἡ θεραπεία εἶναι καὶ θεραπεία της. Ἡ καταστολὴ της διὰ τοῦ πολέμου δὲν ἀποδίδει, τουναντίον ἀναπαράγει τὴν τρομοκρατία, ὅπως στὸν φαῦλο κύκλο βίας μεταξὺ Παλαιστινίων -Ἰσραηλινῶν, στὸ Ριάντ, στὴν Καζαμπλάνκα. Προσφορότερη εἶναι ἡ πρόληψις μέσα ἀπὸ τὴν ἐξάλειψιν τῶν αἰτίων ποὺ τὴν προκαλοῦν, ἀλλὰ προϋποθέτει θυσίες, οἰκονομικὲς πρωτίστως, καθόλου ἀρεστὲς στοὺς οἰκονομικῶς ἰσχυροὺς.

Αὐτὸ ποὺ λέγεται, ὅτι ὅλοι οἱ πόλεμοι εἶναι βασικὰ οἰκονομικοί, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἔχουν οἰκονομικοὺς σκοποὺς καὶ στόχους, καίτοι εἶναι πολὺ γενικευμένη ἄποψη, δὲν στερεῖται ἐντελῶς ἀληθείας. Ἐξάλλου, τὰ λεχθέντα σὲ σχέση μὲ τὴν ἀνισοκατανομή τοῦ παραγόμενου πλούτου, τὴν ἐκμετάλλευση τῶν πόρων σὲ παγκόσμια κλίμακα, ἀκόμη καὶ τὴν πολεμικὴ βιομηχανία, μαρτυροῦν ὅτι ὁ πόλεμος ὑπηρετεῖ καὶ οἰκονομικοὺς σκοποὺς. Πολὺς λόγος γίνεται σήμερα γιὰ τὴν οἰκονομικὴ «ἀνάπτυξη», τὸ ζητούμενο τῆς ἐποχῆς ἀπὸ κάθε κοινωνία καὶ κάθε κράτος. Ὅμως, ὅπως ἐννοοῦμε τὸν οἰκονομικὸν αὐτὸν ὅρο καὶ κυρίως ὅπως πρακτικὰ τὸν ἐπιδιώκουμε (τὸν ἐπιδιώκουν τὰ μεγάλα κράτη), ἐπιφέρει ἀκόμα μεγαλύτερη ἀνισοκατανομή καὶ ἐκμετάλλευση πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν, ποὺ ὁδηγοῦν σὲ συγκρουσιακὲς ἀντιθέσεις. Ἰδιαίτερα ὅταν κάποια ἀπὸ τὰ κράτη αὐτά, κάποιες δυνάμεις, ἥδη ἀνεπτυγμένες, ἀποβλέπουν στὴν «ὑπερανάπτυξή» τους.

Ἐπίσης λέγεται ὅτι ἡ ὑπαρξὴ στρατῶν ὑποδαυλίζει πολέμους. Βεβαίως οἱ πό-

λεμοι διεξάγονται από στρατούς, όμως αυτό δεν σημαίνει ότι ένας στρατός, από μέσο που είναι, γίνεται και αίτια πολέμου, διότι απλούστατα, αν καταργούντο όλοι οι στρατοί του κόσμου, χωρίς, επαναλαμβάνω χωρίς, παράλληλα να έχουν εξαλειφθεί τα αίτια των πολέμων, τότε είναι μάλλον βέβαιον ότι θα επανασυγκροτούντο οι στρατοί. Ένας στρατός αποτελεί μία εν δυνάμει απειλή, όμως ή υπαρξη ενός άλλου, εξουδετερώνει την απειλή. Έτσι καταλήγουμε στη δυναμική της «ίσορροπίας της ισχύος», που είναι ένα μεγάλο κεφάλαιο των διεθνών σχέσεων. Η θεωρία της «ισχύος» απαιτεί ξεχωριστή διαπραγμάτευση.

Αυτό που πρέπει να επισημανθεί εδώ, είναι ότι το ίδιο αίτιο ή ο ίδιος συνδυασμός αιτίων δεν παράγουν το ίδιο αποτέλεσμα, τον ίδιο πόλεμο. Οι πόλεμοι δεν αντιγράφονται, ούτε διέπονται από νομοτέλεια. Το φαινόμενο του πολέμου, ως προς τα αίτια που το παράγουν, δεν βαίνει επί διαπιστωμένων και παγιώς ισχυόντων κανόνων. Κανόνες ή, όπως λέγονται, αρχές του πολέμου, υπάρχουν ως προς τη διεξαγωγή του, δηλαδή κανόνες στρατηγικής και τακτικής, όμως ο ίδιος ο «πόλεμος» προκύπτει μέσα από διεθνείς συσχετισμούς και πολιτικές διεργασίες, όπου υπάρχει πάντα και το απρόβλεπτο στοιχείο. Είναι υποκείμενος της πολιτικής και ο σκοπός του, όπως έχει ήδη λεχθεί, είναι πρωτίστως πολιτικός.

Έχοντας εκθέσει το θέμα των αιτίων του πολέμου, όσο βέβαια αυτό είναι δυνατό στο πλαίσιο μιας ομιλίας, θα έλεγε κανείς ότι με μία μεθόδευση κατάργησής τους θα μπορούσαμε να απαλλάξουμε την ανθρωπότητα από τους ολέθριους πολέμους. Η απλή λογική αυτό λέγει, όμως πώς θα μπορούσε να επιτευχθεί ή κατάργησή τους, όταν αυτά δεν είναι απλώς μέρος, αλλά συνιστούν την ουσία των σημερινών διεθνών σχέσεων, των κρατικών πολιτικών, ακόμη και των ιδεολογιών; Έχουν διαμορφωθεί ως αίτια, με την πάροδο αιώνων, μέσα από πολιτικές και κοινωνικές διεργασίες πολλών γενεών, μέσα στις οποίες περιλαμβάνονται και μεγάλες επαναστάσεις (ή Γαλλική, ή Οκτωβριανή της Ρωσίας...). Η θεραπεία των αιτίων προϋποθέτει την υπαρξη μιας παγκόσμιας συναίνεσης και συνεννόησης, όμως έχουμε σκεφθεί, πώς είναι δυνατόν να προκύψει μια τέτοια συναίνεση όταν και τα αίτια των πολέμων, τουλάχιστον κάποιων από αυτούς – των θεωρούμενων λ.χ. ως δικαίων – έχουν περάσει στην κουλτούρα των λαών, στην παιδεία, στη θρησκεία και ακόμη, όταν πρωτίστως τα «συμφέροντα των κρατών» επικσιάζουν (για να μην ειπώ παρεμποδίζουν) κάθε πρωτοβουλία και ενέργεια; Η σχέση συμφερόντων και αιτίων πολέμου είναι μια αμφίδρομη σχέση πολύ άμαρτωλή.

Μία παγκόσμια βούληση προς αυτή την κατεύθυνση, στην πρακτική της μορφή, οδηγεί στην άποψη της συγκρότησης ενός υπεροργάνου, κάτι σαν Ύπερ-κυβέρνησης, μίας Παγκόσμιας Κυβέρνησης. Κάτι τέτοιο προϋποθέτει κατ' αρχήν παγκόσμια συμφωνία και αποδοχή, για την οποία, αν δεν προκύψουν δυσκολίες στη διαμόρφωσή της, θα προκύψουν με βεβαιότητα δυσκολίες στην οργάνωσή της και στη θεσμοθέτηση αρμοδιοτήτων για την Ύπερκυβέρνηση, στην κατάρτιση ενός νομικού πλαισίου δράσης της και στην εξασφάλιση της επιβολής των αποφάσεών της. Όμως, αρμοδιότητες και νομικό πλαίσιο δράσης, ακόμα και επιβολή των αποφάσεων, που απαιτείται ίσως και διάθεση ισχύος, σημαίνουν αφαίρεση μέρους των αντιστοίχων λειτουργιών από κάθε Έθνος - Κράτος του Διεθνούς Συστήματος. Περιορισμό δηλαδή κρατικής κυριαρχίας και ανεξαρτησίας, σε μία εποχή που ακόμη οι άνθρωποι σκοτώνονται για απόκτηση κράτους ανεξαρτήτου και ελεύθερου. Καμία δύναμη, τουλάχιστον από τις ισχυρές, δεν θα έστεργε να αυτοπεριορισθεί ως προς την κυριαρχία και τις εξουσίες της. Παγκόσμια βούληση μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι υπήρξε στην περίπτωση του ΟΗΕ και της προηγούμενης Κοινωνίας των Εθνών, καίτοι δεν επρόκειτο περί Παγκοσμίων Κυβερνήσεων. Η δεύτερη (ή ΚΤΕ) δεν ευδοκίμησε και ο πρώτος (ο ΟΗΕ) έπζη μετὰ δυσκολιών σήμερα, χωρίς φυσικά να προλαμβάνει και τους πολέμους, που είναι ο κύριος λόγος της ύπαρξής του. Εν τούτοις, αν η ίδρυση του ΟΗΕ συνιστά έκφραση - και νομίζουμε ότι συνιστά - παγκόσμιας επιθυμίας για πρόληψη των πολέμων και σ' αυτήν προστεθούν ή κατά του πολέμου δραστηριοποίηση των ανά τον κόσμο φιλειρηνικών κινήματων, όπως ή σε πλανητική έκταση μαζική αντίδραση στον κατά του Ιράκ πόλεμο, τότε πρέπει να παραδεχθούμε ότι αρχίζει να διαφαίνεται μία πρώτη αχτίδα φωτός σαν απάντηση στο ερώτημά μας.

Μία άλλη άποψη, η του Παγκοσμίου Κράτους, καίτοι εκ πρώτης όψεως φαίνεται σε πολλούς ικανή να καταπολεμήσει πολλά από τα αίτια, όπως την ανισοκατανομή, τις έδαφικές και άλλες διεκδικήσεις, τον ήγεμονισμό και το έθνικό «εγώ» κ.λπ., εντούτοις προβάλλει ως μη πραγματοποιήσιμη. Καί οι δύο τρόποι διά των οποίων μπορεί να επιχειρηθεί η έγκαθίδρυση Παγκοσμίου Κράτους, ο πρώτος μέσα από μία συναινετική διαδικασία και ο δεύτερος μέσα από την ήγεμονική πρωτοβουλία, δηλαδή την ήγεμόνευση-κυρίευση του κόσμου από ένα ισχυρό Έθνος - Κράτος ή μια συμμαχία Εθνών-Κρατών, φαντάζουν χωρίς προοπτική μέσα στη σκληρή πραγματικότητα του κόσμου μας. Ο πρώτος

τρόπος για τους λόγους που ανέφερόθησαν προηγουμένως στην περίπτωση της Υπερκυβέρνησης και μάλιστα σε πλέον έντονη μορφή, αφού στη μὲν Υπερκυβέρνηση μιλήσαμε για περιορισμό της κρατικής κυριαρχίας και ανεξαρτησίας πρὸς ὄφελός της, ἐνῶ προκειμένου περὶ τοῦ παγκόσμιου κράτους, ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ ἀκόμη περισσότερο περιορισμὸ ἢ καὶ μὲ τὴν κατάργηση τῶν ἐπὶ μέρους Κρατῶν. Ὁ δεύτερος τρόπος, αὐτὸς τῆς ἡγεμόνευσης - κυρίευσης τοῦ κόσμου ἀπὸ ἓνα ἰσχυρὸ κράτος ἢ μία συμμαχία, προϋποθέτει τὴν ἐπιθυμία τοῦ ἰσχυροῦ κράτους ἢ τῆς συμμαχίας γιὰ ἀνάληψη παγκοσμίων εὐθυνῶν, ποὺ σημαίνει νὰ ἐπωμισθεῖ τὰ παγκόσμια προβλήματα, ἀκριβῶς αὐτὰ ποὺ δημιουργοῦν τὰ αἷτια πολέμου. Πῶς νὰ ἐπιθυμεῖ ἓνα ἰσχυρὸ κράτος ἓνα τέτοιο ρόλο, αφού τελικὰ αὐτὸ ἔχει νὰ χάσει τὰ περισσότερα, στὸ ἰσοζύγιο ποὺ πρέπει νὰ ἐπιφέρει μεταξύ πλουσίων καὶ πτωχῶν κοινωνιῶν καὶ περιοχῶν, μὲ μία δίκαιη κατανομή πλούτου, ποὺ εἶναι καὶ τὸ κυριότερο αἷτιο πολέμων; Μὲ ἄλλα λόγια, τί θὰ εἶχε νὰ κερδίσει μία ἰσχυρὴ Δύναμη, ποὺ σήμερα μὲ τὴν ἰσχύ της καὶ τίς πολιτικές ἐπιλογές καὶ ἄλλες μεθοδεύσεις της ἐπωφελεῖται καὶ συνεχῶς ἀναπτύσσεται καὶ προοδεύει; Γιατί νὰ θελήσει νὰ θυσιάσει τὰ «συμφέροντά» της, αφού περὶ αὐτοῦ πρόκειται;

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Ὁ κόσμος μας, χθесινὸς καὶ σημερινός, ἔχει μέσα του τὴν παθογένεια τοῦ πολέμου. Σὲ ξένη ἐγκυκλοπαίδεια (Collier's Encyclopaedia) ἀναγράφεται στὸ λήμμα «πόλεμος», ὅτι «... κατὰ τὴν περίοδο ἀπὸ τοῦ 1496 π.Χ. μέχρι τοῦ 1861 μ.Χ., ... ὑπῆρξαν παγκοσμίως 227 ἔτη εἰρήνης μόνο καὶ 3.130 ἔτη πολέμων». Μὲ μία τέτοια ποσοτικὴ διαφορὰ εἰρήνης-πολέμου, εἶναι πρόδηλον ὅτι τὴν εἰρήνην τὴν ἀντιλαμβανόμεθα μᾶλλον ἐξ ἀντιδιαστολῆς πρὸς τὸν πόλεμο. Μὲ ὀρισμένες μορφές του, ὁ πόλεμος (ὁ ἀμυντικός, ὁ ἀπελευθερωτικός ...) ἔχει τὴ θέσση του καὶ σ' αὐτὸ ἀκόμα τὸ ἀξιακὸ σύστημά μας. Ὁ πόλεμος εἶναι ἐξαιρετικὰ σύνθετο φαινόμενο, μὲ πτυχὲς πολιτικές, κοινωνικές, οἰκονομικές, ἱστορικές καὶ ἄλλες καὶ γιὰ τοῦτο ἴσως, τὰ κατὰ καιροὺς καὶ ἐποχὲς πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ συστήματα, παρὰ τὴν ἐπικράτησή τους, γιὰ ὅσα ἐξ αὐτῶν καὶ ὅπου τῆς γῆς ἐπεκράτησαν, δὲν κατέστειλαν τοὺς πολέμους, καί-τοι ἀπέβλεπαν σὲ μία καλύτερη κοινωνία, ποὺ δὲν θὰ ἔκανε -ἐξυπακούεται- χρήση βίας.

Δυστυχῶς, ὅσο θὰ ὑπάρχουν διακρατικές διαφορές, ἡγεμονισμοί, ἀνορθολο-

γική και άνιση ανάπτυξη και αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα, τὸ Διεθνὲς Δίκαιο θὰ παραγκωνίζεται, οἱ Διεθνεῖς Ὅργανισμοὶ θὰ εἶναι ἀναποτελεσματικοὶ καὶ ἡ δημιουργία ἐνὸς συλλογικοῦ συστήματος ἀσφαλείας, ποὺ θὰ ἐγγυᾶται τὴν εἰρήνην σὲ πλανητικὴ κλίμακα μάλλον ἀδύνατη.

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Ἀπὸ ὅσα μέχρι τοῦδε ἀναπτύχθηκαν, ἤλθε, νομίζω, ἡ στιγμή νὰ παραδεχθοῦμε, ὅτι τὸ ζητούμενο τῆς κατάπαυσης τῶν πολέμων, τῆς διαρκoῦς παγκόσμιας εἰρήνης, ἀνάγεται σὲ ἓνα κόσμο κατὰ πολὺ διαφορετικὸν ἀπὸ τὸν κόσμον μας. Ὅπως ὁ σημερινὸς κόσμος προέκυψε μέσα ἀπὸ τὴν ἱστορία του, μετὰ ἀπὸ πολλὰς γενεές, ἔτσι καὶ ὁ διαφορετικὸς κόσμος θὰ ἀπαιτήσῃ διεργασίες γενεῶν, διεργασίες ποὺ θὰ ἀφοροῦν πρωτίστως στὸν ἄνθρωπο, ἀφοῦ ἀπὸ αὐτὸν ἐκπορεύονται τὰ πάντα. Διότι καὶ σήμερα «πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος». Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ποὺ εἶναι πάντοτε ἱκανὸς γιὰ τὸ ὑπέρτατο καλὸ, ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ γιὰ τὸ ὑπέρτατο κακὸ. Ὁ διαφορετικὸς αὐτὸς κόσμος, γιὰ νὰ υπάρξῃ, προϋποθέτει ἀναγέννηση τοῦ ἀνθρώπου καὶ αὕτῃ μὲ τὴ σειρά της μίαν ὑπέρβαση, ποὺ θὰ ἀνατρέπῃ τὴ σημερινὴ κλίμακα ἀξιών, καθὼς αὕτῃ εἶναι ἐπηρεασμένη ἀπὸ μία ὕλιστική καὶ ἀπολύτως ὠφελιμιστική, ἐκκοσμικευμένη ἀντίληψη τῶν πραγμάτων. Μία ὑπέρβαση, ποὺ θὰ θέτῃ προτεραιότητες μὲ στόχο τὸ ἀνθρωπιστικὸ ἰδεῶδες, τὴν ἀρετὴν, τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ συνάνθρωπο, θὰ θεωρεῖ πρωτίστη ἀξία τὴν ἀνθρώπινον ζωὴν καὶ τὴν προστασίαν της. Θὰ τείνει πρὸς μία παγκόσμια κουλτούρα, ποὺ δὲν θὰ ἀντιμάχεται τίς ὑφιστάμενες διακριτὲς πολιτισμικὰς ὀντότητες, ἀλλὰ θὰ εἶναι μία «ὑπερκουλτούρα» κοινῆς ἀποδοχῆς, μὲ βάση κοινὰ ἀποδεκτὰς ἀξίες. Ἄν αὕτῃ ἡ ἄποψη ἀνάγῃ σὲ “θεϊκὴ διδασκαλία”, πρέπει νὰ παραδεχθοῦμε ὅτι ὅπως ἔχει ἐξελιχθεῖ πλέον ἡ δυναμικὴ τοῦ πολέμου, ἡ κατάπαυσή του δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιδιωχθεῖ μέσα ἀπὸ ἀνθρώπινες συνταγὰς μὲ τὴ μορφή πολιτικῶν θεωριῶν, οἰκονομικῶν ἀναθεωρήσεων (τοῦ τύπου “κάντε ἐμπόριο, ὅχι πόλεμο”) καὶ φυσικὰ πολιτικοκοινωνικῶν κοσμοθεωρήσεων. Εἴπαμε ὅτι, ἀπαιτεῖται ἡ μετάλλαξις τοῦ ἀνθρώπου, ὅχι ὡς βιολογικοῦ ὄντος, ἀλλὰ ὡς πνευματικῆς καὶ ἡθικῆς προσωπικότητος. Πρακτικὰ, τοῦτο θὰ ἐπιδιωχθεῖ μέσα ἀπὸ μία παιδεία ἀνθρωποκεντρικὴ, ἡθοπλαστικὴ, ἰδεαλιστικὴ, σὲ παγκόσμια κλίμακα, μὲ πρωταγωνιστὰς τοὺς πραγ-

ματικούς ταγούς του πνεύματος. Ο κόσμος θα αλλάξει μόνον αν ο άνθρωπος αλλάξει.

Σήμερα προσπαθούμε να κατοχυρώσουμε την ασφάλειά μας με την οργάνωση στρατιωτικών συμμαχιών και συστημάτων ασφαλείας σε τοπικό επίπεδο ή σε επίπεδο περιφέρειας και ήπειρου, με βάση την ισχύ και τους εξοπλισμούς, όχι βέβαια προς χάριν της ειρήνης, όπως ισχυριζόμεθα, αλλά στην ουσία, για να θρηνούμε καλύτερα προετοιμασμένοι από τους... άλλους, όταν θα εκραγεί ένας πόλεμος. Επιδιώκουμε την ειρήνη μέσα από συστήματα ισορροπίας ισχύος, μίας ειρήνης αβέβαιης και πρωτίτως ειρήνης του ... τρόμου, με την ανεξέλεγκτη διάδοση των όπλων μαζικής καταστροφής. Αγνοούμε τον παράγοντα «άνθρωπο», ενώ είναι η ουσία των πραγμάτων και η φύση του αποτυπώνεται στο είδος των ανθρωπίνων σχέσεων και κατ' επέκταση των διεθνών σχέσεων. Μία στροφή προς τον άνθρωπο θα είχε καταλυτική επίδραση όχι μόνο στο θέμα που εξετάζουμε, αλλά και σε άλλα προβλήματα που εμφανίζονται απειλητικά, όπως προστασίας περιβάλλοντος, διεθνούς εγκληματικότητας, διεθνούς τρομοκρατίας, διασποράς όπλων μαζικής καταστροφής, επισιτισμού, υγείας και άλλα. Το γεγονός ότι και οι μεγάλες επαναστάσεις, όπως η Γαλλική και η Ρωσική, που απέβλεπαν σε έναν ανθρωπινότερο κόσμο, είχαν εξίσου επιφέρει απώλειες ανθρωπίνων υπάρξεων, ίσως μάλιστα περισσότερες από έναν πόλεμο, δεν συνιστά άλλοθι γι' αυτόν. Ο πόλεμος δεν ταυτίζεται με ιδεολογίες, ούτε μπορεί να καλύπτεται πίσω από ανθρωπιστικά ιδεώδη. Είναι πράξη ολέθρου, και συνάμα καταισχύνης, για τον έλλογο και έμφρονα άνθρωπο.

Αν η εκφρασθείσα αυτή άποψη φαντάζει στην παρούσα συγκυρία μη ρεαλιστική, ουτοπική, πολύ πιθανόν, ίσως μετά από πολλά χρόνια, όταν θα έχουν κατά πολύ διογκωθεί τα σημερινά παγκόσμια προβλήματα, τα οποία οί πόλεμοι δεν θα επιλύουν, αλλά θα περιπλέκουν έτι περισσότερο, πολύ πιθανόν τότε να αναζητηθεί η λύση δια τον άνθρωπο, μέσα από τον ίδιο τον άνθρωπο. Έως τότε, επαναλαμβάνω έως τότε, θα πρέπει να συνεχισθεί η αναζήτηση της ειρήνης με φιλειρηνικά κινήματα και αντιπολεμικές διαμαρτυρίες σε παγκόσμια κλίμακα, να επιζητείται η ενδυνάμωση του ρόλου των παγκοσμίων οργανισμών, κυρίως του ΟΗΕ, ή ανεμπόδιστη λειτουργία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, ή εφαρμογή του Διεθνούς Δικαίου και όλων των Συνθηκών περιορισμού των όπλων και κατάπαυσης των πυρηνικών δοκιμών. Η σημερινή τεχνολογία (επικοινωνιών και πληροφορικής) υποβοηθεί την σε πλανητική κλίμακα κινητοποίηση, με αποτελεσματικότερη διασύνδεση

καὶ ὁργάνωσή της. Τὸ διαπιστώνει κανεὶς μὲ λίγη ἔρευνα στὸ διαδίκτυο καὶ στὶς ἱστοσελίδες τῶν πάμπολλων ὁργανώσεων. Μία παγκόσμια κινητοποίηση ποὺ θὰ κάμπτει τὶς φιλοπόλεμες πολιτικὲς ἡγεσίες καὶ θὰ τὶς ἀποτρέπει ἀπὸ τὴν προσφυγὴ στὰ ὅπλα καὶ στὸν πόλεμο, ὡς μέσων ἐπίλυσης διμερῶν ἢ καὶ πολυμερῶν προβλημάτων. Ἴδου πεδὶον λαμπρὸ γιὰ παγκοσμιοποίηση, πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς γένεσης καὶ ἀνδρωσης μιᾶς παγκοσμιοποιημένης ἀντιπολεμικῆς συνειδήσεως.

Ἡ ἐξάλειψη τοῦ φαινομένου «πόλεμος» καὶ ἡ ἐπικράτηση μιᾶς διαρκoῦς εἰρήνης στὸν κόσμον, ἀποτελεῖ ὑψηλὸ πανανθρώπινο ἰδανικόν, τὸ ὑψηλότερον μᾶλλον, γιὰ τὴν πραγμάτωση τοῦ ὁποίου ὀφείλει νὰ ἐργάζεται ἀκατάπαυστα ἡ διεθνὴς κοινότητα.